

Томас Стернз ЕЛІОТ
ПЕРЕДМОВА ДО КНИГИ СІМОНИ ВЕЙЛЬ
«УКОРІНЕННЯ»*

Найкращою передмовою до творів Сімони Вейль міг би бути текст, написаний кимось, хто знав її особисто, — щось на кшталт передмови Гюстава Тібона до «Приземленості й піднесеності» (*La Pesanteur et la Grace*)¹. Усякий читач її творів неминуче стикається зі складною, гарячою особистістю; тож допомога тих, хто мав перевагу тривалих розмов чи листування з нею, й особливо тих, хто знав її в останні п'ять років життя, за цілком специфічних обставин, завжди буде необхідною й вартісною. На жаль, я не маю цих якостей. Метою моєї передмови, таким чином, є, по-перше, підтвердити свою переконаність у надзвичайній важливості даного автора і саме цієї книги; і, по-друге, застерегти читача проти покvapливих суджень і поверхових висновків — щоб він був жорсткішим щодо своїх упереджень і поблажливішим щодо упередженостей Сімони Вейль. Якщо її твори будуть прочитані й сприйняті, передмови на кшталт моєї втратять сенс.

Усі твори Сімони Вейль — посмертні. «Приземленість і піднесеність», вибір із її численних записників, зроблений п. Тібоном, — перший том, який має з'явитись у Франції, — є блискучий за змістом, але дещо оманливий за формою. Порівняння з Паскалем (письменником, про якого Сімона Вейль відгукувалась досить різко) виглядає дещо надмірним. У фрагментарності її творів виявляються дивовижні осяяння і вражаюча оригінальність мислення, але водночас і обмеженість цього мислення принагідними спалаха-

* Перекладено за виданням: Simone Weil. *The Need for Roots. Prelude to a Declaration of Duties Towards Mankind*. Preface by T.S. Eliot. London and New York, 1987.

ми натхнення. Прочитавши цю книгу, а також «Очікування Бога» (*Attente de Dieu*), я відчув, що мушу спробувати збагнути особистість автора, і що читання та перечитування всіх її творів є необхідною умовою цього повільного зрозуміння. Намагаючись це зробити, ми не повинні — хоч при першому прочитанні це цілком імовірно — відволікатись думками про те, наскільки і в чому саме ми згодні з авторкою чи незгодні. Ми мусимо просто віддатися сприйняттю яскравої особистості, геніальності якої чимось подібна до геніальності святих.

Хоч “геніальність”, можливо, — не зовсім те слово. Єдиний священик, з яким вона будь-коли обговорювала свою віру і свої сумніви, зауважив: *je crois que son ame est incomparablement plus haute que son genie*. Це ще одне нагадування про те, що наше перше враження від Сімони Вейль не повинне виражатись у термінах схвалення чи незгоди. Я не можу уявити нікого, хто беззастережно погодився б з усіма її поглядами і хто б не відкинув рішуче бодай деяких із них. Але схвалення чи незгода є в даному випадку чимось цілком другорядним, набагато важливішим є контакт із великою душею. Сімона Вейль належала до типу людей, що стають святими. Як і їм, їй судилось долати велетенські труднощі, виявляючи при тому куди більшу силу духу від будь-кого з нас. Потенційний святий мусить бути досить важкою людиною; я підозрюю, що й Сімона Вейль часами була нестерпною. Цей контраст між майже нелюдським смиренням і майже несамовитою гординою може вразити багатьох. У французького священика, якого я щойно цитував, є вельми промовисте зауваження з цього приводу. Він пише, що не пригадує жодного випадку, коли б Сімона Вейль, «попри її найширше прагнення об'єктивності, поступилася в ході дискусії». Це спостереження проливає світло на більшість її опублікованих творів. Я не думаю, що вона надихалася власним полемічним хистом, — самопоблажка, до якої, мені здається, Паскаль небезпечно наблизився у своїх «Листах», — така собі демонстрація вміння долати інших у суперечці. Справа скоріш у тім, що вона жила своїми ідеями настільки інтенсивно, що відмова від будь-якої з них потребувала модифікації усєї її істоти — процес, що не проходить безболісно, сам собою у ході бесіди. А крім того, у молодих,

особливо таких, як Сімона Вейль, котра, здається, не виявляє жодного почуття гумору, егоїзм і самозречення бувають настільки подібними, що ми можемо легко прийняти одне за інше.

Втім, твердження, що геній Сімони Вейль — це передусім її велика душа, не означає применшення її інтелекту. Справді, вона була несправедливою і нестримною; справді, вона припускалася вражаючих помилок і перебільшень. Але всі оці нерозважливі твердження, які випробовують читацьку терплячість, походять не з вад інтелекту, а з надмірного темпераменту. Вона походить з родини, котрій аж ніяк не бракувало інтелектуального спадку: її брат — визначний математик, та й сама вона була обдарована розумом, гідним її душі. А проте інтелект, особливо коли йдеться про архискладні проблеми, з якими стикалась Сімона Вейль, дозріває поволі. Ми ж мусимо пам'ятати, що Сімона Вейль померла у тридцять три роки². Я вважаю, що саме в «Потребі коренів» зрілість її соціального й політичного мислення є дивовижною. Але вона мала велетенську душу, до якої розум міг би ще доростати і доростати, і ми в жодному разі не повинні критикувати філософію тридцятитрьохлітньої особи так, мовби вона насправді була на двадцять чи тридцять років старшою.

У творах такого автора ми закономірно зіткнемося з парадоксами. Сімона Вейль була щонайвищою мірою французькою, єврейкою та християнкою. Вона була патріотом, що охоче повернувся б у Францію, аби постраждати й померти там за своїх співвітчизників; вона, власне, й померла — принаймні значною мірою — внаслідок самознищення, відмовившись у санаторії в Ешфорді, графство Кент, споживати їжу в кількості бодай трохи більшій від раціону пересічного мешканця окупованої нацистами Франції. Вона була патріотом, який виразно бачив — судячи з її книг — усі хиби й духовну слабкість своєї вітчизни. Вона була християнкою, глибоко відданою Господові і вівтарному таїнству, а проте не приймала хрещення й жорстко критикувала церкву у своїх текстах. Вона була єврейкою, яка глибоко переживала муки своїх одноплемінників у Німеччині, але й вона ж таки бичувала Ізраїль³ з нещадністю гебрійських пророків. Пророків, як ми знаємо,

каменували в Єрусалимі; Сімону Вейль готові каменувати у різних місцях. У своїх політичних поглядах вона була гострокритичною і щодо лівих, і щодо правих; вона була щирішим шанувальником порядку та ієрархії, ніж більшість із тих, що зовуть себе консерваторами; і водночас — відданішим другом народу, ніж більшість із тих, що звать себе соціалістами.

Що стосується її ставлення до римської церкви та до Ізраїлю, то я обмежуся тут лиш одним зауваженням. Обидва ці ставлення були не лише взаємосумісні, а й взаємозв'язані; власне, їх можна вважати єдиним ставленням. Фактично це було заперечення Ізраїлю, яке робило її, своєю чергою, єретичною християнкою. Відкидаючи майже весь Старий Заповіт, за винятком кількох розділів, у яких вона добачала халдейські й єгипетські впливи, вона впадала у щось на зразок маркіонітської єресі. Відмовляючи Ізраїлю у божественній місії, вона відкидала тим самим і основи християнської церкви. Звідси й проблеми, які привели її до важких духовних борінь. Я не бачу в її поглядах впливів протестантизму: християнська церква для неї могла бути лише римською. Але в церкві є чимало речей, яких вона не помічає або ж дивним чином замовчує: вона ніде не згадує, наприклад, про Діву Марію, а з-поміж усіх святих її, здається, цікавлять лише ті, що залишили писемний спадок — як, наприклад, Тома Аквінський (котрого вона недолюблює, — можливо, через недостатню обізнаність), та Хуан де ла Крус (котрого вона боготворить — можливо, через його досконале володіння духовними методами).

На перший погляд, вона мала щось спільне з сьогоднішніми інтелектуалами переважно невиразно-ліберального протестантського напрямку, котрі здатні дійти до релігійного життя лише через містицизм Сходу. Її ентузіазм щодо всього грецького (включно з містеріями) був безмірний. Вона не бачила ніякого одкровення в Ізраїлі, зате неабияким одкровенням для неї були халдеї, єгиптяни й індуси. Її позиція виглядає небезпечно близькою до поглядів тих універсалістів, котрі вважають, що всі релігії є лише різними шляхами до єдиної, остаточної й езотеричної Істини, і що немає принципового значення, до якої зі світових релігій ми належимо. І все-таки вона уникла цієї

омани — нам на подив і вдячність — завдяки глибокій відданості особі нашого Господа.

Розглядаючи її критику юдаїзму та християнства, ми повинні, гадаю, відповісти самі собі на три окремі запитання: наскільки її критика справедлива? наскільки серйозними є наші заперечення й спростування? і наскільки її помилки можуть бути виправдані незрілістю запальної і самовпевненої особистості? Ми можемо послуговуватись найрізноманітнішими методами аналізу, але спершу мусимо сформулювати саме ці запитання й відповісти на них самим собі.

Я не знаю, наскільки з неї був добрий учений-греколог. Я не знаю, наскільки вона була обізнана з історією цивілізацій східного Середземномор'я. Я не знаю, чи читала вона Упанішади на санскриті; і якщо читала, то наскільки добре володіла цією надзвичайно високорозвиненою мовою, — власне, не просто мовою, а специфічним способом мислення, уся складність якого відкривається європейцеві тим дужче, чим глибше він занурюється у його вивчення. Але для мене цілком очевидно, що в жодній із цих ділянок вона не виявляла мислення історика. Її схиляння перед Стародавньою Грецією, перед «мудрістю Сходу», як і зневага до Риму й Ізраїлю, виглядають радше як примха. В одному випадку вона помічає лише те, що заслуговує її захвату, в іншому — відкидає усе підряд. Не люблячи Римської імперії, наприклад, вона не любить і Вергілія. Її симпатії якщо й не спричинені її антипатіями, то, в кожному разі, суттєво ними посилені. Можна цілком зрозуміти її огиду до експансії імперських народів (римлян у Європі, іспанців в Америці) та до брутального нищення ними місцевих цивілізацій. Але коли вона, викриваючи римлян, намагається протиставити їм культуру друїдів, ми маємо підстави глибоко сумніватися, чи наші скупі знання про це зникле суспільство дають ґрунт для подібних припущень. Поділяючи її ставлення до жорстокостей, допущених під час придушення альбігойської ересі, ми все одно залишаємось при наших сумнівах щодо дальшої перспективності провансальської цивілізації. Хтозна чи справді сьогоднішній світ був би кращим, коли б між Ла-Маншем та Середземномор'ям буяло півдюжини різних культур замість одної, яку ми звемо французькою? Сімона Вейль

починає з осяяння, з інтуїції, але логіка емоцій нерідко веде її до узагальнень настільки великих, що вони втрачають сенс. Ми можемо заперечити їй, наприклад, що наші уявлення про сьогоднішній світ, яким він міг би стати, коли б ті або ті події відбулися інакше, є настільки туманні, що питання на кшталт позитивної чи негативної ролі латинізації Західної Європи внаслідок римських завоювань позбавлені глузду. Подібні польоти її фантазії не применшують, однак, фундаментального значення її концепції закоріненості (*l'enracinement*) та її застережень щодо небезпек гіперцентралізованого суспільства.

Ця книга була написана Сімоною Вейль приблизно в останній рік її життя, під час праці у штабі французьких збройних сил у Лондоні, і походить вона, як я розумію, зі службового меморандуму, підготовленого Сімоною Вейль з приводу тої політики, яка має здійснюватись у Франції після визволення. Актуальні проблеми стали поштовхом до значно ширших роздумів, а проте й ті сторінки, де вона обговорює цілком конкретну програму, що має втілюватись у повоєнній Франції відразу по визволенню, позначені колосальною проникливістю і зрілістю суджень. З-поміж усіх її опублікованих на сьогодні творів цей, я гадаю, має форму найближчу до тої, в якій вона сама хотіла б його опублікувати.

Я зупинився в основному на тих ідеях, які проходять через усі її твори, і висловив застереження щодо деяких її помилок та перебільшень. Я зробив це, побоюючись, що чимало читачів, зіткнувшись напочатку з окремими її твердженнями, можуть відчутти інтелектуальний скепсис або й емоційний антагонізм і відмовитися від ближчого знайомства з цією великою душею й блискучим розумом. Сімона Вейль потребує терплячості від читачів, як, безумовно, потребувала її й від друзів, що безмірно її любили і цінували. Але попри її невгамовні пристрасті й антипатії, попри необґрунтовані узагальнення, про які я згадував, у цій книзі відкриваються на диво виражені судження й мудре уникання крайнощів, просто вражаюче як на таку молоду людину. Не виключено, що розмови з Гюставом Тібоном збагатили її більше, ніж вона думала, контактуючи з цією мудрою, врівноваженою людиною.

Як політичний мислитель і, взагалі, як індивідуальність Сімона Вейль досить важко піддається зарахуванню до певного напрямку. Парадоксальність її вподобань є складовим елементом специфічної цілісності. З одного боку, вона була пристрасним оборонцем простого народу й, особливо, пригноблених — чи то захланністю й егоїзмом конкретних людей, чи то анонімними силами новочасного суспільства. Вона працювала на заводі Рено, вона працювала на полі, намагаючись прилучитися до життя людей свого міста, своєї країни. А з іншого боку, за самою своєю натурою вона була самітником та індивідуалістом, з глибинною відразою до того, що вона називала «колективністю», — до монстра, витвореного новітнім тоталітаризмом. Що її справді турбувало, це людські душі. Її роздуми про людські права та обов'язки розкривають фальшивість фразеології, яка все ще перебуває в обігу і яка широко використовувалась під час війни як моральний стимул. Не менш вражаючим прикладом її проникливості й розважливості є її розгляд засад монархії; її короткий огляд політичної історії Франції є засудженням Французької революції й водночас могутнім аргументом проти відновлення королівства. Її неможливо зарахувати ні до реакціонерів, ні до соціалістів.

Ця книга належить до категорії таких собі пролегомен (вступів) до політики, що їх професійні діячі рідко читають, а коли й читають, то мало що розуміють і рішуче не уявляють, як ці тексти застосувати практично. Такі книги не впливають на сучасний їм хід подій; для людей, захоплених кар'єрою і перейнятих ринковим жаргоном, їхній зміст завжди відкривається надто пізно. Ця книга належить до тих, які мають читатися молодими людьми ще до того, як вони втратять дозвілля, а разом і можливість думати у світі передвиборчих кампаній та законодавчих асамблей. Ми можемо лише сподіватися, що її вплив проявиться коли-небудь у способі мислення наступних поколінь.

Вересень 1951

З англійської переклав Микола Рябчук

Примітки

¹ Пара бінарних опозицій, що метафорично може бути прочитана також як тягар і благодать, незграбність і витонченість, вагота і легкість, тяжіння й лет, невблаганність і милосердя. (Прим. перекладача.)

² Автор помиляється. Сімона Вейль (1909-1943) померла у тридцять чотири роки. (Прим. перекладача.)

³ Я вживаю це слово в тому самому значенні, що й Сімона Вейль, безвідносно до офіційної назви сьгоднішньої держави Ізраїль. (Прим. автора).